

Аннотація

Драпайло Ю. З. Поняття території і акваторії морського порта і порядок определения их границь. – Стаття.

В статье исследуется понятие территории и акватории морского порта с учётом положений Закона «О морских портах Украины». Автор даёт собственное определение понятий «территория порта» и «акватория порта» и предлагает соответствующие изменения в законодательство. Обосновывается необходимость изменения порядка установления границ территории морского порта.

Ключевые слова: морской порт, акватория порта, территория порта, земельный участок, водный объект.

Summary

Drapaylo Y. Z. The notion of seaport territory and seaport water area and the order of delimitation of their borders. – Article.

The notion of seaport territory and seaport water area with a glance of provision of Law on Sea Ports of Ukraine are examined in the article. The author gives own definition of terms as “seaport territory” and “seaport water area” and proposes respective amendments to legislation. Necessity of changing the order of delimitation of borders of seaport territory is argued.

Key words: seaport, seaport water area, seaport territory, parcel of land, water object.

УДК 346.3:656.615

Г. М. Пенчева

ПРО ПРОБЛЕМИ ДОГОВІРНОЇ ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ ОБ'ЄКТІВ ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОГО ЗНАЧЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ПОРТОВИХ ПРИЧАЛІВ)

Постановка проблеми. Чинне законодавство України передбачає збереження в державній власності об'єктів загальнодержавного значення, у тому числі стратегічних об'єктів інфраструктури морських та річкових портів. Проте відсутність у держави коштів на утримання та розвиток таких об'єктів, допуск суб'єктів господарювання приватної форми власності до здійснення видів діяльності, які історично вважалися монополією держави, зумовили фактичне використання таких об'єктів на різноманітних правових підставах суб'єктами господарювання недержавного сектора економіки. Втім, відповідна практика, особливо в умовах реформування функціонування портового господарства, вимагає належної правової оцінки та підтверджує актуальність питань щодо форм договірної забезпечення використання такими суб'єктами господарювання причалів у морських та річкових портах.

Стан дослідження. Питання правового регулювання створення та функціонування морських портів, забезпечення ефективного використання об'єктів портової інфраструктури розглядаються в працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, серед яких: П. Я. Бакланова, Б. Буркинський, Р. В. Вахненко, М. Дергаусов, О. М. Кібік, Ю. В. Коваленко, С. В. Крижановський, В. Лебедева, А. Ніцевич, І. М. Олефір, О. П. Подцерковний, Ю. В. Сергеев, О. Степанов та багато інших. Проте комплексного дослідження потребують питання забезпечення договірної механізми використання об'єктів загальнодержавного значення у морегосподарському комплексі, у тому числі щодо використання стратегічних об'єктів портової інфраструктури і, зокрема, причалів.

З огляду на це, метою статті є розгляд проблемних питань використання морських та річкових портів на підставі окремих видів договорів, передбачених чинним законодавством та Законом України «Про морські порти України» [1].

Виклад основних положень. До об'єктів загальнодержавного значення ч. 2 ст. 5 Закону України «Про приватизацію державного майна» відносить об'єкти, які забезпечують життєдіяльність держави в цілому, серед них – причали і пірси всіх категорій та призначень (п. г) [2]. Вже за цією характеристикою видно, що ці об'єкти становлять предмет публічного та приватного інтересу у сфері господарювання, передусім, щодо їх використання. У свою чергу, проблеми використання об'єктів загальнодержавного значення обумовлюються, по-перше, необхідністю забезпечення належного їх функціонування, а по-друге, законодавчими обмеженнями щодо договірних форм відповідного використання. Гострота цих проблем особливо проявилася у сфері портового господарства.

Можливість договірного використання причалів річковими портами встановлена Правилами технічної експлуатації річкових портових гідротехнічних споруд (наказ Мінтрансу від 29.03.2004 р. № 251) (далі – Правила) [3]. Задля конкретизації договірної форми такого використання має бути проаналізований зміст господарських відносин із відповідного використання.

Передусім, звертає на себе увагу, що чинне законодавство не містить визначення «річковий порт». Тим паче, не передбачається такої організаційно-правової форми суб'єкта господарювання. Згідно з п. 1.4. Правил, акваторія річкового порту – водна поверхня в установлених межах, що забезпечує у своїй судноплавній частині маневрування і стоянку суден.

Це вимагає з'ясування правового статусу річкових портів відповідно до установчих документів суб'єктів господарювання, що має досить суб'єктивний характер. Зокрема, відповідно до статутних документів існуючих річкових портів (на прикладі ВАТ «Миколаївський річковий порт», ВАТ «Запорізький річковий порт», ВАТ «Дніпропетровський річковий порт»), метою діяльності відповідних товариств є переробка вантажів, здійснення перевезень вантажів та пасажирів, створення умов для розвитку конкуренції, забезпечення управління економічними методами, ефективне використання вантажного флоту, вантажно-розвантажувальних машин, складів, будинків та споруд та іншого майна товариства. У зв'язку з цим предметом діяльності товариств є виконання вантажно-розвантажувальних робіт на вантажних районах порту, пристанях, клієнтурних причалах, приймання і зберігання вантажів, у тому числі паливно-мастильних матеріалів; організація і здійснення внутрішніх та міжнародних перевезень вантажів і пасажирів річковим, морським та автомобільним транспортом; обслуговування флоту України та інших держав та ін.

Очевидно, що для здійснення зазначеної діяльності використання лише рухомих об'єктів – флоту, без експлуатації гідротехнічних споруд, є недостатнім. Це робить об'єктивно необхідним використання відповідних об'єктів загальнодержавного значення у діяльності річкових портів.

Відповідно до згаданого п. 1.4. Правил технічної експлуатації річкових портових гідротехнічних споруд, гідротехнічна споруда – це споруда для викори-

стання водних ресурсів, а також для боротьби із шкідливою дією вод, а причальна споруда – гідротехнічна споруда для швартування суден. Останнє визначення підкреслює важливість використання цих споруд у діяльності суб'єктів портового господарства.

Зазначені Правила встановлюють можливість/необхідність експлуатації гідротехнічних споруд, вказуючи, що режим експлуатації – це інтенсивність використання споруди за призначенням відповідно до параметрів, які обумовлені проектом або встановлені в процесі експлуатації споруди. Таким чином, використання причалів за їх встановленим призначенням цілком відповідає видам діяльності зареєстрованих в Україні річкових портів.

При цьому згадувані Правила не обмежують перелік суб'єктів, спроможних використовувати відповідні причали, державними підприємствами. Серед організацій, що експлуатують портові гідротехнічні споруди, згадуються державне підприємство або організація іншої форми власності, на балансі якої перебуває портова гідротехнічна споруда, а також організація, що експлуатує її на основі договору з власником.

Важливо зауважити, що, закріплюючи на праві господарського відання за Державним підприємством «Адміністрація річкових портів» державне майно, передане до сфери управління Мінтрансв'язку, яке не увійшло до статутних фондів річкових портів і акціонерної компанії «Укррічфлот» (серед якого – і причали), Мінтрансв'язку своїм наказом від 31 січня 2006 року № 86 «Про впорядкування управління державним майном» зобов'язав ДП «Адміністрація річкових портів» врегулювати правовідносини з річковими портами та АСК «Укррічфлот» щодо подальшого використання державного майна, згідно з актами приймання-передачі, відповідно до законодавства та на взаємоприйнятній основі [4], не уточнивши, на якій правовій підставі відповідне майно має передаватись відповідним господарюючим суб'єктам.

Серед договорів, які опосередковують відносини використання майна, Цивільний та Господарський кодекси України вказують на оренду, концесію, управління майном, спільну діяльність тощо.

Втім, аналіз чинного законодавства дає підстави зробити висновок про неможливість використання причалів на умовах оренди. Так, відповідно до ч. 2 ст. 4 Закону України від 10.04.1992 № 2269-ХІІ «Про оренду державного та комунального майна» [5], не можуть бути об'єктами оренди об'єкти державної власності, що мають загальнодержавне значення і не підлягають приватизації відповідно до частини другої статті 5 Закону України «Про приватизацію державного майна». Як зазначалося, ч. 2 ст. 5 Закону України «Про приватизацію державного майна» причали і пірси всіх категорій та призначень саме відносяться до цих об'єктів.

Виключення з цього правила сьогодні формулює спеціальний акт – Закон України «Про морські порти України», який в ч. 2 ст. 23 встановлює виключну можливість для причалів, на відміну від інших стратегічних об'єктів портової інфраструктури, бути об'єктами оренди [1].

Зважаючи на пряму заборону укладати договори оренди причалів, у цій галузі склалася практика використання таких гідротехнічних споруд на підставі договорів управління майном (ч. 1 ст. 1029 ЦК України) [6].

Спробуємо проаналізувати правомірність відповідних договорів.

Згідно з ч. 1 ст. 1029 ЦК України, за договором управління майном одна сторона (установник управління) передає другій стороні (управителеві) на певний строк майно в управління, а друга сторона зобов'язується за плату здійснювати від свого імені управління цим майном в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача). За цим договором до управителя переходить право довірчої власності чи право на чужу річ, близьке до речового права, обтяжене зобов'язальними відносинами з надання послуг і передачі майна в чужому інтересі. Останнє наближає цей договір до договорів про встановлення нових абсолютних прав на речі та інше майно (договори оренди, застави, встановлення сервітуту, поділу спільного майна, фрахтування, концесії). Таким чином, договір управління майном є самостійним договірним способом (типом) цільового здійснення права власності в чужому інтересі, якому приртаманні підвищена довіра та особливе ставлення його учасників.

Відповідно до ч. 2 ст. 1029 ЦК України, «договір управління майном може засвідчувати виникнення в управителя права довірчої власності на отримане в управління майно. Тобто законодавець встановив не обов'язкове, а можливе виникнення довірчої власності в управителя, залишивши це на розсуд установника. Тому в установника за загальним правилом не виникає обов'язку перереєстрації права власності на користь управителя – ч. 3 ст. 1030 ЦК України передбачає лише те, що майно, передане в управління, має обліковуватися в управителя на окремому балансі. Це підтверджує, що право власності на передане в управління майно в управителя не виникає.

По суті, за своєю юридичною природою довірча власність є належним довірчому власнику речовим правом, обтяженим зобов'язанням діяти в чужому інтересі. Право довірчої власності відповідає положенням ЦК України про поняття, зміст і здійснення права власності (ст. 316–319). Цей титул, зокрема, виникає за волевиявленням відчужувача, незалежно від волі інших осіб. Зміст цього права становлять повноваження «тріади», які здійснюються на власний розсуд довірчого власника, зобов'язаного додержуватися визначених обмежень своєї діяльності.

Втім, не випадково в юридичній літературі зазначається, що «право довірчої власності за ЦК України, на відміну від англо-американського інституту «траста», навіть формально юридично не створює ефекту «розщепленого» права власності, коли на один майновий об'єкт одночасно виникає кілька титулів власності з різним обсягом і характером повноважень. Довірчий власник виступає єдиним суб'єктом речового права на майно, яке перебуває в довірчій власності. Установник і третя особа (вигодонабувач) мають лише зобов'язальні права» [7, с. 50].

До цієї позиції пристав і ВГСУ, який у своїй постанові від 10 лютого 2011 р. у справі № 13/105д/10-13/106д/10 зауважив, що чинним законодавством передача майна в управління розглядається як спосіб передачі установником і наділення управителя власницькими повноваженнями щодо чужого майна, з урахуванням обмежень, визначених договором і законом, власник якої визначає мету управління, обсяг повноважень, які він передає, а також особу, в інтересах якої повинен діяти управитель. На час управління установник обмежується в можливості реалізації на свій розсуд окремих повноважень права власності, що виключно реалізуються управителем. Тому

повноваження володіння, користування та розпорядження майном можуть передаватися установником лише одночасно з відчуженням майна [8].

Як справедливо відзначає З. Беневоленська, питання про припустимість довірчої власності в українському законодавстві як речово-правового способу реалізації ідеї управління власністю в інтересах визначеної третьої особи – це питання про припустимі межі поєднання зобов'язально-правового і загальнодозвільного режиму щодо майна та існування в нашому праві конструкцій «цільової» власності та інших видів «цільового» майна, покликаних забезпечити служіння майна певній меті пролонгованого, стабільного типу (особливо, при довгостроковому інвестуванні) [9, с. 65].

Передача майна в управління, що передбачена статтею 1029 ЦК України, є формою реалізації власником права володіння, користування та розпорядження своїм майном і саме власник визначає мету договору управління майном, обсяг переданих повноважень, а також особу, в інтересах якої управитель повинен діяти.

Відповідно до ст. 1032 ЦК України, установником управління є власник майна. Обмежене тлумачення цієї норми дає підстави стверджувати про неможливість осіб, наділених правом на чуже майно, державних і комунальних підприємств бути установниками управління, оскільки вони не є власниками належного їм майна [7, с. 41]. Зауважимо, що, в свою чергу, за Державним підприємством «Адміністрація річкових портів», наприклад, яке є балансоутримувачем річкових причалів та виступає стороною діючих договорів управління, майно закріплене на праві господарського відання.

Однак висновок про неможливість підприємств-невласників виступати установниками управління не відповідає положенням профільного на сьогодні Закону «Про управління об'єктами державної власності», який визначає правові основи управління об'єктами державної власності. Відповідно до положень п. 20 ст. 6 та п. і) ст. 7 цього Закону, уповноважені органи управління та ФДМУ відповідно погоджують підприємствам, установам, організаціям, що належать до сфери їх управління, а також господарським товариствам, у статутному капіталі яких частка держави перевищує 50 відсотків, повноваження з управління корпоративними правами держави яких він здійснює, договори про спільну діяльність, договори комісії, доручення та управління майном, зміни до них та контролюють виконання умов цих договорів [10].

Аналіз цих норм свідчить, по-перше, що відповідні договори управління укладаються саме державними підприємствами, по-друге, роль державних органів управління в цих договорах обмежується лише їх погодженням. Втім, яким має бути це погодження – передбачати попереднє опрацювання проекту договору чи обмежуватись наданням згоди на укладання договору органом управління – Закон не встановлює.

Обмежувальне тлумачення норми ст. 1032 ЦК України є недопустимим і з огляду на таке. Відповідно до ч. 1 ст. 133 ГК України, основу правового режиму майна суб'єктів господарювання, на якій базується їх господарська діяльність, становлять право власності та інші речові права – право господарського відання, право оперативного управління. Згідно з ч. 1 ст. 136 ГК України, право господарського відання є речовим правом суб'єкта підприємництва, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом), з обмеженням правомочності розпорядження щодо окремих видів майна за згодою власника у випадках, передбачених цим Кодексом та іншими законами. Таким чином, законодавець

за встановленими характеристиками та правомочностями прирівнює право господарського відання до права власності, в тому числі і відносно можливостей застосування речово-правових засобів захисту права господарського відання (ч. 3 ст. 136 ГК України) [11]. По суті справи, відсутність заборони на передачу майна в управління (довірче управління) у складі правового режиму права господарського відання підтверджує наявність відповідних правомочностей у підприємства, якому майно належить на праві господарського відання. Зрештою, управління майном (довірче управління) за ЦК є інститутом зобов'язального, а не речового права, а тому надає учасникам таких правовідносин більш обмежене коло прав, аніж перелік прав, які надаються суб'єкту підприємництва, який здійснює господарську діяльність на основі права господарського відання.

Виходячи з зазначеного, можна зробити висновок про можливість застосування конструкції договору управління майном до відносин з використання об'єктів загальнодержавного значення, у тому числі причалів річкових портів за відсутності заборони на такі договори у законодавстві.

Однак слід наголосити на такому суперечливому моменті – договір управління майном, за своєю суттю, надає користувачеві майна більш широке коло прав, аніж за договором оренди, що може ставити під сумнів правомірність цих договорів згідно з давньоримським способом тлумачення «*a fortiori*» – «кому заборонене менше, тому заборонене більше» [12, с. 58]. Через це доцільним видається аналіз нових різновидів договірних зв'язків, що не заборонені законодавством та надають суб'єктам господарювання можливість користування об'єктами державної власності і є прийнятними для застосування у досліджуваній сфері. Зокрема, йдеться про можливість укладання договору балансоутримання у цій сфері.

У Законі України «Про житлово-комунальні послуги» наводиться визначення балансоутримувача будинку, споруди, житлового комплексу або комплексу будинків і споруд. Під ним розуміється «власник або юридична особа, яка за договором з власником утримує на балансі відповідне майно, а також веде бухгалтерську, статистичну та іншу передбачену законодавством звітність, здійснює розрахунки коштів, необхідних для своєчасного проведення капітального і поточного ремонтів та утримання, а також забезпечує управління цим майном і несе відповідальність за його експлуатацію згідно з законом» [13].

Аналіз цього визначення дає підстави зробити висновок, що за своєю суттю балансоутримання є послугою, яка надається балансоутримувачем власникові відповідного об'єкта та полягає у забезпеченні здійснення розрахунків необхідних коштів для своєчасного проведення капітального й поточного ремонтів, експлуатації будинку, контролі за надходженням цих коштів та їх використанням згідно з вимогами законодавства. Балансоутримання в такому сенсі має забезпечувати виконання кількох завдань: збереження, а за наявності об'єктивних можливостей та резервів – і підвищення ринкової вартості відповідних об'єктів; підтримання та поліпшення технічного стану майна; гарантування безпеки та комфортності проживання в будинку через надання його мешканцям житлово-комунальних послуг належної якості.

Отже, надання такої послуги, що є предметом та результатом господарської діяльності відповідних суб'єктів господарювання, має на меті задовольняти як потреби

співвласників багатоквартирного будинку в ефективному управлінні цим будинком, виконувати перелічені вище завдання, такі потреби балансоутримувача щодо отримання доходу від виконання певних управлінських функцій.

В контексті застосування такої конструкції щодо об'єктів загальнодержавного значення, у тому числі портової інфраструктури, розподіл майнових інтересів між контрагентами виглядатиме таким чином: 1) власник, передаючи відповідні об'єкти балансоутримувачу, складає з себе тягар їх утримання, здійснення їх поточного та капітального ремонту та модернізації, проте, на відміну від оренди, не отримуватиме плату за їх користування; 2) балансоутримувач, беручи на себе обов'язки щодо ефективного управління та експлуатації об'єктів портової інфраструктури, отримує можливість користування ними. Однак, на відміну від балансоутримання багатоквартирного житлового будинку, договір балансоутримання причалів має передбачати надання експлуатуючою організацією відповідних послуг не лише власникові причалу (об'єкту), а й усім іншим суб'єктам, які їх потребують. При цьому варто розмежовувати й характер надаваних послуг – при балансоутриманні багатоквартирних житлових будинків мова йде про надання житлово-комунальних послуг (водо-, тепло-, енергопостачання та ін.); при балансоутриманні причалів надавані послуги передбачають його безпосереднє використання (для навантаження та відвантаження товарів та ін.).

Наразі склалася практика використання причалів і на підставі договорів про поставку швартових послуг [14]. Як видається, така форма господарських зв'язків не є цілком прийнятною, оскільки, по-перше, не гарантує надання суб'єктом господарювання відповідних послуг усім, хто їх потребує; по-друге, на відміну від оренди та управління, не надає стороні, яка використовує причал, права використовувати речово-правові способи захисту у разі порушення їх прав, створенні перешкод у використанні цього майна, в тому числі, і від власника.

Висновки. Виходячи з зазначеного, можна зробити висновок про наявність великої кількості обмежень щодо застосування договірних конструкцій оренди, управління майном та балансоутримання у відносинах з використання об'єктів загальнодержавного значення, у тому числі причалів морських та річкових портів, що мають бути враховані суб'єктами господарювання. Недоліки договірних форм опосередкування господарських відносин у цій сфері можуть призводити до занепаду об'єктів загальнодержавного значення та скосування бізнес активності. Саме тому відповідні законодавчі положення мають бути вдосконалені та уточнені у напрямках врегулювання положень щодо договору балансоутримання, уніфікації підходів до оренди інфраструктури річкових та морських портів, розширення об'єктів оренди щодо державного майна тощо, аби уникнути можливих позовів щодо визнання відповідних договорів недійсними у зв'язку з порушенням закону та інтересів держави.

Література

1. Про морські порти України : Закон України від 17.05.2012 року № 4344-VI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=42340.
2. Про приватизацію державного майна : Закон України від 04.03.1992 р. № 2163-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 24. – Ст. 348.

3. Про затвердження Правил технічної експлуатації річкових портових гідротехнічних споруд : Наказ Міністерства транспорту України від 29.03.2004 р. № 251 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 31. – С. 279. – Ст. 2106.
4. Про впорядкування управління державним майном: наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 31 січня 2006 року № 86 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1040.1311.0>.
5. Про оренду державного та комунального майна : Закон України від 10.04.1992 р. № 2269-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30 – Ст. 416.
6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
7. Майданик Р. А. Довірча власність у цивільному праві України (формування, порівняльний аналіз і поняття) / Р. А. Майданик // Українське комерційне право. – 2004. – № 5. – С. 37–56.
8. Постанова ВГСУ від 10 лютого 2011 р. у справі № 13/105д/10-13/106д/10 [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/13867290>.
9. Беневоленська З. Э. Доверительное управление имуществом в сфере предпринимательства. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 288 с.
10. Про управління об'єктами державної власності : Закон України від 21.09.2006 № 185-V // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 46. – Ст. 456.
11. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18-22. – Ст. 144.
12. Господарське право : підручник / О. П. Подцерковний, О. О. Квасницька, А. В. Смітюх та ін. ; За ред. О. П. Подцерковного. – Х. : Одіссей, 2011. – 640 с.
13. Про житлово-комунальні послуги : Закон України від 24.06.2004 р. № 1875-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 47. – Ст. 514.
14. Аренда причала [Електронний ресурс] / Сайт ЛИГА. Форуми. – Режим доступу : <http://forum.liga.net/Messages.asp?did=85339>.

Анотація

Пенчева Г. М. Про проблеми договірної форми використання об'єктів загальнодержавного значення (на прикладі портових причалів). – Стаття.

У статті аналізується правомірність використання причалів морських та річкових портів на підставі окремих видів договорів, передбачених чинним законодавством та Законом України «Про морські порти України». Визначено основні заборони, переваги та недоліки укладання окремих видів договорів та надано відповідні пропозиції.

Ключові слова: морські порти, річкові порти, причали, об'єкти державної власності, об'єкти загальнодержавного значення.

Аннотация

Пенчева А. Н. О проблемах договорной формы использования объектов общегосударственного значения (на примере портовых причалов). – Статья.

В статье анализируется правомерность использования причалов морских и речных портов на основании отдельных видов договоров, предусмотренных действующим законодательством и Законом Украины «О морских портах Украины». Определены основные запреты, преимущества и недостатки заключения отдельных видов договоров и высказаны соответствующие предложения.

Ключевые слова: морские порты, речные порты, причалы, объекты государственной собственности, объекты общегосударственного значения.

Summary

Pencheva A. N. About problems of contractual forms of using objects of national importance (for example, port berths). – Article.

The article covers the analysis of validity of using berths of sea and river ports on the basis of individual contracts under current law and the Law «On seaports of Ukraine». Major restrictions, advantages and disadvantages of the specific types of contracts identified and appropriate proposals made in the article.

Key words: seaports, river ports, berths, state property, objects of national importance.